

פתרון הבחינה

ספרות

קיץ תשע"ז, 2017, שאלונים: 08302, 107

מוגש ע"י צוות המורים של "יואל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.

2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.

התשובות מובאות בנקודות בלבד. על הנבחן לפרט את הדברים.

פרק ראשון – מבחר יצירות מספרות העולם

נבחן שבחר בפרק זה, נדרש לענות על שלוש מהשאלות 1-18:

על שאלה אחת מקבוצה ראשונה (שאלות 1-8),

ועל שתיים מהשאלות של קבוצה שנייה (שאלות 9-17).

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-8:

קבוצה ראשונה

שאלה מספר 2

"האף" / גוגול

- הנובלה "האף" נמצאת בקובץ "סיפורים פטרבורגיים". דמויות המשנה, עמן נפגש קובליוב במהלך מסעו לחיפוש אפו, תורמות לאפיון החברה הפטרבורגית, המתאפיינת בחברה הנשלטת על ידי היררכיה מעמדית שבה ערכו של האדם נקבע על פי מעמדו בסולם החברתי. כמו כן, החיפוש אחר האף חושף כי בעלי התפקידים בחברה הפטרבורגית מפוקפקים מבחינה מוסרית וחסרי רגישות.

- פרק א' בנובלה מתאר כיצד מצא הספר אף בתוך כיכר לחם. אשת הספר מתנהגת לבעלה ברשעות, והבעל שמגלה את האבדה, ומזהה את בעליה, אינו טורח להחזירה, אלא מנסה דווקא להיפטר ממנה. הספר מתגלה על ידי קצין משטרה, קצין המשטרה מתנשא מעליו. אז יורד ערפל.
- פרק ב' בנובלה מתאר את אובדן האף. מוקדם בבוקר, מגלה מיור קובילוב שאפו אבד והוא פורץ בסדרת מהלכים וחיפושים שמטרתם מציאת האף שאבד. בראש ובראשונה, מחליט קובילוב לגשת אל ראש המשטרה. בדרכו, פוגש קובילוב את אפו בדמות פקיד בעל דרגה גבוהה. השיחה ביניהם אינה מובילה לשום מקום, שכן האף כופר בהשתייכותו לקובילוב ומתייחס אליו בחוסר נימוס ושחצנות וממשיך בתפילתו.
- קובילוב ממשיך במסעו אל ראש המשטרה אך לא מוצא אותו בביתו. הוא מנסה לפרסם מודעה בעיתון אך הפקיד מסרב לעזור לו. במאמציו לאתר את אפו, חוזר קובילוב לביתו של קצין המשטרה אך זה אוכל צהריים ובחוסר אכפתיות משיב את קובילוב ריקם.
- קובילוב חוזר נואש ועצוב לביתו, ושם פוגש את משרתו המעביר את זמנו ביריקות לעבר התקרה.
- באופן מפתיע, מופיע בביתו קצין המשטרה ומחזיר לו את האף שהלך לאיבוד. האף נמצא בעת ניסיון לברוח בעזרת דרכון מזויף מהארץ. קצין המשטרה מבקש תשר על החזרת האבדה כשהוא רומז על הוצאותיו הכבדות. קובילוב אינו מצליח להדביק את אפו לפניו ומזמין את הרופא שיעזור לו. הרופא נכשל במאמציו ומשכנע את קובילוב שעדיף לו ללא אפו ומציע לו למכור אותו תמורת הון עתק.
- קובילוב מגיע למסקנה שאיבוד האף הוא תולדה של מעשה כשפים שהגתה והוציאה לפועל אשת קצין המטה, וזאת כפעולת נקם על סירובו להינשא לבתה. הוא שולח מכתב נאצה לאשת קצין המטה שעונה לו תשובה, שעיקרה הכחשה.
- בעיר פושטות שמועות על אף היוצא לטייל לבדו בשדרה מרכזית בעיר. תושבי העיר נאספים בשעת הצהריים לצפות בו, אך ללא הצלחה. אז יורד ערפל.
- בחלק ג' מתואר כיצד באופן מפתיע, חוזר האף לפניו של קובילוב, אפילו ללא הפצע. קובילוב חוזר לשגרת חייו ושב להתנהג בשחצנות ובחוסר רגישות.
- דמותו המשנית של האף-אדם תורמת לאפיון החברה הפטרבורגית כחברה מעמדית. כעת, האף-אדם, אשר השתייך בעבר לקובילוב כיום "הופך" לאדון מהודר, הנוסע במרכבה מהודרת. עקב מעמדו הנעלה על קובילוב, הוא מתנשא עליו, "מרים את אפו" על קובילוב, הפקיד הזוטר. פגישה זו חושפת את החברה הפטרבורגית כחברה לא מוסרית, בה היחס אל אדם נקבע על פי מעמדו. בחברה זו, כל אדם ממעמד גבוה מתנשא על הנמוכים ממנו בסולם החברתי.
- דמותו המשנית של פקיד העיתון תורמת לאפיון החברה הפטרבורגית כחברה חסרת רגישות. פקיד העיתון מתנהג כלפי קובילוב בחוסר רגישות ומסרב לעזור לו. באטימות מוחלטת, הוא סוקר את קובילוב בהשתאות ולועג לו. בהמשך, כאשר פקיד העיתון מנסה לגלות רגישות מסוימת למצוקתו של קובילוב, הוא מגיש לו טבק להרחחה. הגשת טבק להרחחה לאדם נטול אף היא ביטוי לחוסר אמפתיה מוחלטת.

- דמותו המשנית של הרופא, אשר מגיע על מנת לחבר את האף לפניו של המיור תורמת לאפיון החברה הפטרבורגית כמפוקפקת מבחינה מוסרית, וכחברה שבה בעלי התפקידים אינם מקצועיים. לא רק שהרופא אינו מצליח למלא את תפקידו ולחבר את אפו של קובליוב לפניו, הוא גם מתנהג בחוסר מקצועיות משווע ומנסה לשכנע את המיור שמוטב לו ללא האף. הרופא מתנהג באינטרסנטיות, שכן הוא מעוניין לרכוש את אפו של קובליוב ממנו, ובכך חושף את החברה הפטרבורגית כחברה מפוקפקת.
- הפגישות של המיור עם דמויות המשנה, פגישות המסתיימות בלא כלום, חוסר המקצועיות שמפגינים פקידי הציבור והתועלתנות והשחצנות, העומדות בבסיס הפגישות החברתיות, מציירים חברה מפוקפקת מבחינה מוסרית.

שאלה מספר 5

קומדיות של שקספיר: "מהומה רבה על לא דבר"

שתי הסצנות הקומיות המרכיבות את התחבולה הקומית, סצנות הציתות, מקדמות את העלילה לקראת השגת היעד: מציאת בני זוג. שתי הסצנות תורמות לעיצוב הנושא המרכזי של הקומדיה: ניצחון האהבה וחשיבות הבית בהוויה האנושית.

- **"מהומה רבה על לא דבר"** – מחזה בעל עלילה תכליתית שעיקרה הגשמת יעדים: השלמת החסר. המחזה פורש שני סיפורי חיזור, שבמרכזם שני זוגות, המנסים למצוא אהבה, אושר ועושר. הסיפור הראשון הוא סיפורם של קלאודיו והרו. היא בתו של לאונטו, מושל מסינה, והוא בן לווייה של נסיך אורגון. הוא הזדמן למסינה והתאהב בה במבט ראשון. אהבתם היא אהבת היקסמות, הנשענת על שיקולים פיננסיים. זאת אהבת בזק, שמעורבים בה אינטרסים ושיקולי נוחות. לכן, אהבתם אינה מחזיקה מעמד נוכח תחבולות זדון הנרקמות על ידי דון ג'ון – הרשע במחזה.
- הסיפור השני הוא סיפורם של בנדיק, בן לווייה נוסף של דון פדרו, וביאטריצ'ה, בת חסותו של לאונטו. התנסויות עבר אומללות, גאווה ותחושת ערך עצמי גורמות לשניים להתכחש לאהבתם.
- שני הזוגות מממשים את אהבתם, ובמערכה האחרונה כל משתתפי המחזה חוגגים על הבמה את נישואיהם, את ניצחון האהבה ואת ניצחון הרוח האנושית. הדרך להשלמת החסר נשלטת על ידי מניפולציות, הונאות והעמדות פנים, ההולכות ומסתבכות בשל טעויות ואי הבנות. לכך מתכוונת אורסולה כשהיא אומרת: "יש שם מהומה רבה". "מהומה" היא האופן שבו התנהלו האירועים במחזה עד לסיום הטוב, שבו הותר הסיבוך והושלם החסר.
- שני סיפורי אהבה נשלטים על ידי הונאות, שנרקמו בנשף המסכות הגדול. המסכות מאפיינות את האווירה השוררת במחזה. עולם המחזה נשלט על ידי רמייה, קנוניות, העמדות פנים, צביעות וחוסר יושר. בוגדנות וחוסר כנות מומחשים בנשף המסכות, בעזרת סדרת פגישות שבהן כל אחד מרמה את חברו. דון פדרו מעמיד פני מחזר אחרי הרו. אורסולה מזהה את אנטוניו, והוא מכחיש את זהותו. ביאטריצ'ה ובנדיק אינם מזהים זה את זה, או אולי מעמידים פנים. דון ג'ון מעורר את קנאתו של קלאודיו

- ומספר לו שדון פדרו מחזר אחר אהובתו. קלאודיו שוכח את נאמנותו לדון פדרו ומדבר בגנותו.
- באווירה זאת נרקמות שתי קנוניות: קנוניה אחת, שמתכנן דון פדרו, שכוונתה טובה. מטרתה לאפשר לבנדיק וביאטריצ'ה להסיר את המגנות שלהם ולהודות באהבתם. קנוניה שנייה, שנרקמת על ידי דון ג'ון, היא זדונית ומטרתה לחבל במערכת היחסים בין הרו לקלאודיו. שתי הסצנות הקומיות הן:
 - שלב א' של התחבולה הקומית יוצא לפועל כשדון פדרו נעזר בלאונטו ובקלאודיו ויחד הם גורמים לבנדיק להאמין שביאטריצ'ה אוהבת אותו. בשלב ב' הרו ואורסולה גורמות לביאטריצ'ה להאמין שבנדיק מאוהב בה אך חושש להביע את רגשותיו בגלל גאוותו.
 - הונאת ביאטריצ'ה ובנדיק מבוססת על מעמדי צינות. ביאטריצ'ה מתופעלת להאמין שהיא מאזינה לשיחה שלא נועדה לאוזניה. היא מקשיבה נרגשת ואכולת רגשי אשם על גאוותה ועל התנהגותה האכזרית. בנדיק מתופעל להאמין שהוא מצותת לשיחה מקרית. אף על פי שבתחילה בנדיק אינו מאמין למשמע אוזניו, לבסוף הוא נופל בפח ומשתכנע בעוצמת האהבה שחשה כלפיו ביאטריצ'ה. כך מנסחת העלילה אמירה בדבר אופיו של האדם הקל להתפתות. בעקבות מעמדי הצינות משנה בנדיק את טעמו ומודה באיכויותיה של ביאטריצ'ה, והיא באיכויותיו.
 - הקנוניה הזדונית שתכנן דון ג'ון, במטרה להפריד בין הרו וקלאודיו נכנסת אף היא לשלב ביצוע, אך מופרת בעזרת צירוף מקרים. שני הזוגות נישאים ניצחון האהבה בא לידי ביטוי בתמונת הסיום, כשכל הדמויות חוגגות ודון ג'ון הרשע נתפס ועונשו בוא יבוא. הניגוד בין הטוב והרע יושב כשהטוב מנצח. בעוד שהקומדיה מנסחת אמירה על חשיבות האהבה וחשיבות הבית, היא מעבירה ביקורת על תכונות אנוש: על הקלות שבה בני אדם מולכים שולל.

הנבחנים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 9-17:

קבוצה שנייה

שאלה מספר 9

"אודיסאה" / הומרוס

סעיף א'

- ספר 23 מתאר את התגלותו של אודיסאוס לפני אשתו הנאמנה פנלופי, לאחר חזרתו לארצו וביתו. אודיסאוס מכונה "איש התחבולה", אך פנלופי אינה נופלת ממנו ביכולתה לתכנן תחבולות:
 - במהלך 20 השנים בהן נעדר אודיסאוס מביתו, פנלופי, אשתו החכמה והנאמנה, דחתה בתחבולות את מחזריה החצופים, שהאיצו בה להינשא לכל אחד מהם. באמצעות מלאכת האריגה וההתרה, היא הצליחה לדחותם שוב ושוב וחיכתה באהבה לשובו של בעלה.
 - הספר נפתח בדו שיח בין האומנת לפנלופי, בו האומנת מודיעה לה על שובו של בעלה. פנלופי אישה רגישה אך גם חשדנית ודעתנית. היא חוששת שמא האלים טומנים לה

- פח ולכן מחליטה לבחון את אודיסאוס באמצעות תחבולה ובכך להוכיח מעל לכל ספק את זהותו האמיתית של האיש ויותר מכך- את נאמנותו ואהבתו.
- פנלופי מורה למשרתת להציע לאודיסאוס את מיטתו מחוץ לחדר השינה המשותף. לפני שיצא לקרב, אודיסאוס בנה מיטה מיוחדת במינה. רק אודיסאוס ופנלופי יודעים שאת המיטה אי אפשר להזיז ממקומה כי היא בנויה מסביב לגזע עץ יציב. ברגע שאודיסאוס מגיב בזעם על ההצעה באומרו שאת המיטה אי אפשר להזיז מתוקף עיצובה המתוחכם, מבינה פנלופי שהגבר שמולה הוא בעלה האהוב. כאן, נחשף הקורא לתגובתה הנרגשת של פנלופי, שפורצת בבכי ורצה אל אודיסאוס.

סעיף ב'

- כאשר פנלופי מתבצרת בעמדתה שעליה לבחון את אודיסאוס על מנת להיות בטוחה בזהותו, בנה טלמכוס מגיב בכעס. הוא מאשים אותה בהיותה אשה קשת לב, שכן הוא מעריץ את אביו ובטוח בזהותו, עד כדי סיוע לו בהריגת המחזרים של פנלופי אמו.
- כאשר פנלופי מודיעה על כוונתה לבחון את אודיסאוס, ובנה מגיב בכעס, אודיסאוס מבקש ממנו להשאירם לבד. לאחר מבחן המיטה, שבאמצעותו פנלופי בוחנת את אודיסאוס על מנת לגלות את זהותו, הוא מגיב בכעס. הזזת המיטה אותה בנה טרם נסיעתו, מתפרשת עבורו כבגידה.

שאלה מספר 10

"דון קיחוטה" / סרוונטס

- מיגל סרוונטס שבר את המוסכמות המאפיינות "גיבורי על" בסיפורי האבירים של ימי הביניים באמצעות דמותו של דון קיחוטה, המוצג כדמות טרגית קומית, המעוררת הזדהות אך גם גיחוך.
- בפרק ח', דון קיחוטה תוקף את טחנות הרוח בחושבו שהן ענקים מפלצתיים, תוך שהוא משוכנע שהוא מבצע שירות למען האנושות. דון קיחוטה נוחל מפלה ונפגע קשה, ובכך הוא שובר את מוסכמת גיבור העל.
- בהמשך פרק זה, דון קיחוטה וסנצ'ו פנסה רואים מולם שני נזירים רכובים על פרדות וכן מרכבה המלווה בשמשים וברוכבים. במרכבה נוסעת גבירה לסביליה. דון קיחוטה רואה בנזירים מכשפים ששבו את הנסיכה. סנצ'ו פנסה מנסה לשכנעו שאלו רק עוברי אורח, אך דון קיחוטה רואה את הגבירה כעלמה השרויה במצוקה, ומסתער על הנזיר כדי להושיעה. הדרך בה הוא מתעמת עם המלווים של הגבירה מאירה את עליבותו ובכך הוא שובר את מוסכמת גיבור העל.
- בפרק הסיום, דון קיחוטה מגיע להכרה כואבת שהדרך שלו הייתה שגויה, דבר המעצים את הממד הטרגי בדמותו. דון קיחוטה מתפכח וחוזר להיות "אלונסו קיחאנו".
- דון קיחוטה הוא דמות טרגית מתוקף אומץ לבו, אצילות נפשו ונחישותו לדבוק בערכים של ספרי האבירים, אך דון קיחוטה מעורר גיחוך – בדרך המעוותת שבה הוא רואה את המציאות, בדיבורו המליצי ובאופן מוגזם ובאופן המוגזם שבו הוא שש אלי קרבות והרפתקאות. כמו כן, בגין מובסתו, אפיונו שובר את המוסכמות של גיבור על.

- בהחלט ניתן לראות בדמותו של דון קיחוטה אנטי גיבור, שכן דון קיחוטה מפגין אומץ לב בכל המערכות, אשר כל אחת מהן מתבררת כאבודה. הוא סופג מפלות, נפגע פגיעות פיזיות, סובל כאבים – ואינו נסוג. דון קיחוטה מנסה ללחום למען ערכים נעלים כמו צדק, מוסר ואהבה, נכשל לאורך כל הדרך וסובל מפלה אחר מפלה, אך אין הוא יוצא חייב, אלא החברה היא זאת שיוצאת חייבת.

שאלה מספר 13

"הילדים" / ג'ובראן חליל ג'ובראן

- התפיסה הבאה לידי ביטוי בשיר בנוגע לחינוך ילדים היא כי תפקיד ההורים מצומצם, ועליהם לאפשר לילדים לגדול ולעצב בעצמם את עולמם הרוחני.
- השיר בנוי משני חלקים. חלק א', המתמקד בילדים ופותח בטיעון הבא: ההורים הם המקור הביולוגי ליצירת ילדיהם: "באים המה דרככם אך לא מכם". הנביא מסביר שילדים הם ביטוי לנטייה הטבעית של האנושות להמשיך את קיומה. בהתאם לטיעון זה, נגזרת דרך ההתנהלות הראויה של ההורה: ההורה צריך לספק לילדו תנאים פסיים ורגשיים כדי לגדול ולעצב את אישיותו, אך אינו צריך לנסות לעצב את דרך חשיבתו: "תנו לילדכם את אהבתכם, אך לא את מחשבותיכם".
- הנביא ממשיך בטיעונו ואומר שהילד שייך לעצמו, כמו גם לעתיד: "כי נשמתם מסתופפת בבית המחר". המטאפורה מציירת את העתיד כשייך לילדים. הנביא מאמין שההורים וכל המטען שלהם (עבר, ידע, רצונות, מסורת וכו') אינם נחשבים. הילדים הם תוצר פיסי של ההורים, ובתקופת ילדותם הם נמצאים בקרבתם, אך נשמתם ומחשבותיהם מעוצבות ע"י ה"עתיד", ה"מחר".
- חלק ב' מתמקד בהורים. בחלקו השני של השיר, מדמה הנביא את ההורה (האדם) לקשת, כאשר ה"קשת" (הגורל, החיים, כוח עליון) עושה בה כרצונו. ההורים הם הכלי דרכו נשלחים הילדים (החיצים) לחיים. הנביא בחר במטאפורה של הקשת ובדימוי החצים בראש ובראשונה בגלל תכונות החצים להגיע למרחק. ההורים ככלי, כקשת, אינם מסוגלים לראות את מסלול חיי ילדיהם, יכולת זו נתונה ביד האל, הגורל, החיים לבדם. תמונה מטפורית זו מאפשרת לנביא להסביר להורים את מהות תפקידם כמו גם מהי העמדה הרגשית שהם צריכים לנקוט כלפי הילדים. הוא ממליץ להם שישלימו עם התפקיד שנקבע להם - "התרכזו לידי המותחות קשתכם".
- הידיעה שהאל, הגורל, החיים אוהבים לא רק את החצים, אלא גם את הקשתות הדרוכות, צריכה להביא את ההורים לכך שישלימו עם התפקיד שיועד להם: "כי אוהב הוא את החיצים במעופם/ גם את הקשתות הנענות לידו".
- התמונות המטפוריות הממחישות את הטיעון מצטרפות לעוד אמצעים רטוריים מדגישים כמו הניגודים, והצבתו של הנביא כדובר שירי בעל סמכות, הפונה אל ההורים בפנייה ישירה היוצרת קרבה.

- השיר עוסק במהות הקשר בין הורים וילדים. הנביא כדובר שירי, נוגע בשאלת העצמאות, עיצוב הזהות, ציפיות מן הילדים, מסורת והמשכיות. הקשר הראוי בעיניו בין הורים וילדים הוא קשר של הדדיות וכבוד.

שאלה מספר 14

"גנרל, הטנק שלך" / ברטולד ברכט

- על אף ההרס והמלחמות המוצגים בשיר, באה לידי ביטוי האמונה באדם. לאורך שלושת בתי השיר האדם מוצג כנעלה מן המכונה. בשני הבתים הראשונים הוא מוצג כמי שמפעיל את המכונה ובבית השלישי האדם מוצג כנזר הבריאה, כבעל הניצוץ האלוהי- בעל היכולת לחשוב.
 - השיר מורכב משלושה בתים בעלי תבנית זהה. בכל בית פונה דובר שירי חיצוני ולכאורה לא מעורב, בפניה ישירה אל הגנרל. הוא מתאר את עוצמתו של כלי המלחמה שבבעלות הגנרל, המייצג את קברניטי המלחמה, ומאפיין באופן מטונימי את המשטרים הטוטאליטריים. לאחר מכן הוא מתאר את חסרונותיו של כלי המלחמה הנדון.
 - בבית א' מתייחס הדובר השירי לטנק. בשורה הראשונה הוא מתייחס לעוצמתו: "הטנק שלך הוא רכב חזק". בשורה השנייה מתאר הדובר השירי את יכולותיו הביצועיות: "הוא רומס יער, הוא מוחץ מאה אנשים". הטנק בעל כושר הרס קטלני. הוא מועד, ופוצע בני אדם- מוציא אותם מכלל פעולה. כמו גם דורס יערות, משטח אותם, מנטרל את האפקטיביות שלהם. אך לכלי עוצמתי זה ישנו חיסרון המתואר בשורות השלישית והרביעית: "הוא זקוק לנהג"- הוא מופעל ואינו פועל בעצמו. האדם ורק האדם מניע אותו.
 - בבית שני, בפניה לגנרל, מתאר הדובר השירי את עוצמתו של המפציץ. בשורה השנייה הוא מפרט את ייחודו של המפציץ: מהירות ויכולת להעמיס מסעות כבדים. יתרונותיו של המפציץ יכולים לשמש את הגנרל בעת מלחמה, לגרימת הרס רב. החיסרון המתואר בשורות השלישית והרביעית זהה לחיסרון בו מאופיין הטנק. המפציץ זקוק למפעיל-למכונאי. האדם ורק האדם יכול לתקנו ולהפוך את המפציץ לשמיש.
 - בבית השלישי, פונה הדובר השירי לגנרל בציינו את היתרון שיש לאדם במלחמה: "הוא שמיש"- אפשר להשתמש בו למטרות מגוונות. הוא בעל יכולות הרס כמו הטנק ובעל יכולות ייחודיות כמו
 - המטוס: "הוא יודע לטוס, הוא יודע לרצוח". כמו כלי המלחמה גם לאדם יש חיסרון: "הוא יודע לחשוב".
- אמצעי רטורי המעצב את האמונה באדם הבאה לידי ביטוי בשיר היא הניגוד המתנסח בין היצור האנושי וכלי המלחמה, שעולה מתוקף השוני בין בית ג' לבין שני הבתים שלפניו. בבית ג' אנו לומדים על איכויות האדם. בניגוד למפציץ ולטנק, האדם עומד ברשות עצמו,

הוא בעל ידע ויכולת ייחודית- היכולת לחשוב. בבית ג' מודגש עקרון העצמאות של האדם בניגוד לאוטומטיות של המכונה, כמו גם היכולת לחשוב העשויה להוביל לשיקול דעת הומאני שיעצור את ההרס שזורעת המלחמה. בבית ג', בניגוד לבתים שלפניו, עולה תפיסה הומניסטית. למרות הניסיון לרדד את האדם ולהציגו ככלי מלחמה, איכויותיו הייחודיות כבן אנוש לעולם ישמרו.

- אמצעי רטורי נוסף המעצב את האמונה באדם הוא האירוניה, המעצימה את גדולת האדם: האדם יודע לחשוב, יתרון זה נחשב לחיסרון בעיני קברניטי המלחמה. האירוניה מלעיגה על המלחמה.

פרק שני – נושאים בין – ז'אנריים

ענה על שתי שאלות, כל אחת בנושא בין-ז'אנרי אחד

להיות יהודי, להיות ישראלי: קולות וזהויות

שאלה מספר 18

- על הנבחן להתחיל את התשובה עם מבוא לנושא.
- הספרות העברית עוסקת בסוגיות הנוגעות לדמותה של החברה הישראלית, על מגוון הזהויות המרכיבות אותה. יצירות רבות מציגות חברה שסועה, המאופיינת על ידי מתחים אידיאולוגיים וחברתיים, המשפיעים על תחושת הזהות הקולקטיבית.

הרומן "ארבעה בתים וגעגוע" / אשכול נבו

- הרומן מציג את החברה הישראלית על הפסיפס החברתי המאפיין אותה. החברה ישראלית, לאחר רצח רבין ב-1995, היא חברה הטרוגנית, המורכבת מקבוצות השונות בהשתייכותן הלאומית, הדתית, העדתית והפוליטית.
- במרכז הרומן ארבעה בתים המטונימיים לטריטוריה, לבית הלאומי. הדמויות ברומן מייצגות קבוצות בחברה הישראלית המאפיינות באופן מטונימי את ההטרוגניות בחברה הישראלית. ארבעת הבתים הם:
 1. הבית של נועה ועמיר.
 2. הבית של סימה ומשה.
 3. הבית של אברם וגיינה.
 4. הבית של נחמה, ראובן ויותם אבינרי.
 צאדק, פועל ערבי מזהה את בית משפחת זכיאן כבית אותו נטש בשנת 1948.
- הדמויות בכל בית מאפיינות באופן מטונימי את החברה הישראלית. כל בית מייצג קבוצה אחרת בפסיפס המרכיב את החברה הישראלית:
 - נועה ועמיר – צעירים אשכנזים
 - משה וסימה – דתיים וחילוניים
 - אברם וגיינה – עולים ותיקים מארצות ערב
 - ראובן, נחמה ויותם – משפחת השכול
 - צאדק – ערביי ארץ-ישראל שגורשו מבתיהם ב-1948
- מגוון הזהויות בא לידי ביטוי בהשתייכות החברתית השונה ובזיקה השונה לטריטוריה.
- למרות מגוון הזהויות כל הדמויות מתגעגעות לבית. בית מופיע ביצירה במשמעות של ביטחון, מחסה ותחושת השתייכות.

- הפתרון לשסע בחברה הישראלית מוצג על ידי עקרון הפעופע, הבא לידי ביטוי סמלי בצוהר בין שני הבתים. רק קשר וזרימה בין הזהויות השונות, המרכיבות את החברה הישראלית, יביא להפצעת זהות ישראלית חדשה.

מחזה "המורדים" / עדנה מזי"א

- המחזה "המורדים" מאת עדנה מזי"א מציג את החברה הישראלית כחברה שעברה שינוי והתפכחות מערכים שולטים במהלך שלושה דורות. מגוון הזהויות בא לידי ביטוי באמצעות מתחים בין הדורות.
- המחזה "המורדים" פורש את תהליך השתנות הזהות הישראלית.
- דור המייסדים מיוצג על ידי מרתה, שאול ויואל, שהפנימו את האתוס הציוני.
- דור הבנים מיוצג על ידי מיכאלה. הקוראת תיגר על "מלחמת אין ברירה".
- דור הנכדים מיוצג על ידי יאלי. שמאופיין על ידי האינדיבידואליזם של השבלול, כמי שהתפרק מכל האידיאולוגיות הגדולות.
- **דור המייסדים**, המיוצג על ידי מרתה ויואל (הוריה של מיכאלה), אלמה (דודתה), שאול (המאהב של מרתה, מרד במנדט הבריטי למען עצמאות ישראל). דור זה הפנים את האתוס הציוני. מרתה, יואל ושאול לא היו ילידי הארץ אך התאפיינו בזיקה בלתי-אמצעית לארץ (מוכנות לסכך חיים – החטיפה; הקרבה עצמית – ויתור על האהובה; אהבה – שאול אוהב את מרתה כמו את ארץ-ישראל השלמה). הם היו חברים בלח"י, תנועת מחתרת שאנשיה היו מאוחדים בשאיפה לסלק את הכובש הבריטי ולכונן בארץ מדינה יהודית, שתהווה מקום מקלט לניצולי השואה.
- **דור הבנים**, המיוצג על ידי מיכאלה, מרד במיתוס "מלחמת אין ברירה" למען דו-קיום בין ערבים ויהודים (חברות מצפן – ארגון מחתרת שדגל בדו-קיום ערבי-ישראלי, חלוקת כרוזים). הזיקה של דור הבנים לארץ נחלשה (חיים בלונדון, השתמטות מגיוס). דור הבנים קרא תיגר על הממלכתיות ועל העמדה הרשמית, שחגגה את ניצחון מלחמת ששת הימים (סירוב ללחוץ לבגין יד, להשתתף בטקסי ניצחון).
- **דור הנכדים**, המיוצג על ידי יאלי, מורד בכל האידיאלים בשם האינדיבידואליזם של השבלול. פעולת המחאה וקריאת התיגר באים לידי ביטוי בחוסר עניין בעבר ובמשפחה – ובהתמקדות בהווה, כאן ועכשיו. את יאלי לא מעניינת ההיסטוריה, וגם סיפורי הגבורה הקשורים בסבתו אינם מושכים את תשומת לבו.
- מגוון הזהויות בא לידי ביטוי מתוקף המרד. המרד (בבריטים) של דור המייסדים, בעלי זהות "הצבר", בהשראת האתוס הציוני היה מרד לאומי. המרד של דור הבנים (בדור המייסדים), המאמץ לו זהות של שוחר שלום, היה מרד פוליטי. המרד של יאלי (באימו), המאופיין על ידי האינדיבידואליזם של השבלול, הוא מרד אישי. המרד מעובה על ידי מוטיב הסגריה, המאפיין את "קץ האידיאולוגיות הגדולות".

"בתחילת קיץ 1970" / א.ב. יהושע

- הסיפור מציג חברה מפולגת, בה דור הבנים, המאמץ לו זהות של שוחר שלום, מתעמת עם דור ההורים המייסדים, שהפנים את ערך המלחמה. דור ההורים המייסדים, המאופיין על ידי האב הזקן, מתפכח מערך המלחמה, ונותר בבדידותו. הבדידות של האב הזקן היא בדידות של חברה שלמה מפוכחת וכואבת.
- הסיפור מגולל את קורותיו של מורה זקן, המנסה לפרוץ את מעגל הבדידות. הבדידות שלו מתפרשת כשיממון וכחוסר קשר משמעותי עם הסובבים אותו. הבדידות מסמלת את השבר האידיאולוגי. המורה הזקן התאכזב מערך המלחמה ונותר ללא כל ערך מכוון, ללא דרך שלאורה ילך. המורה מתפקח מערך המלחמה: "רימיתי אותם".
- הבן מייצג את דור הבנים, המתנגד למלחמה כדרך חיים. הבן גר בארה"ב, הוא דובר אנגלית ועוסק במקצוע עכשווי. בין כליו מוצא האב סכין ועליה כתוב "שלום". החפץ מאפיין את הבן כשונה מהאב ביחסו למלחמה. הבן מנסח מתאה ישירה נגד המלחמה. הוא מרגיש שהיא חסרת תועלת, שאי אפשר יותר; והאב מרגיש שכלתו מאשימה אותו כי הוא נהנה מן המלחמה ושבונו מאשים אותו בחלוקת הצווים.
- הנתק בין האב לבן, הבדידות שאופפת את האב הזקן, נוכח ההתפכחות מערך המלחמה מאירים את מגוון הזהויות, המאפיין את החברה הישראלית.
- הסיפור הקצר "הדרשה" מאת ח. הזז והשיר "פעם אדבר" מאת נעים עריידי מציגים את חוסר הקבלה והעדר הפלורליזם בחברה הישראלית.

"הדרשה" / ח. הזז

- בסיפור "הדרשה", באה לידי ביטוי ההתנשאות של ילידי הארץ כלפי יודקה, העולה חדש.
- סיפור הדרשה הוא סיפור מסגרת בעל גרעין פנימי. סיפור המסגרת מתאר את הנסיבות בהן הושמעה הדרשה, שעיקרה טיעונים בנוגע לשלילת הגלות.
- סיפור המסגרת מתאר את ההתרחשות, את הדמויות הפועלות ואת האווירה במהלך הרצאת הטיעונים. יודקה, עולה חדש, איש אמיץ העובד כ"סתת זה, שהוא מפרק הרים ומשבר סלעים, ויוצא בלילה יחידי לקראת האויב ואין מפחד" זימן את הוועדה כדי לטעון טיעונים בנוגע להיסטוריה היהודית. הוא נבוך ומתבלבל בבואו לשאת דברים.
- הוועדה מורכבת מילידי הארץ: "מבחורים ברורים ועזים", ומונהגת על ידי ראש ההגנה. חבריה מתייחסים ליודקה בזלזול. הם מאיצים בו לדבר, מלגלים עליו כשהוא מתבלבל. אחד שלקח לו את אשתו, מעז לצחוק לו בפה מלא. במהלך הרצאת הדברים, חברי הוועדה משנים את יחסם אליו ובסוף הם רואים בו מורה דרך, שמבהיר להם את שאלת הזהות.
- המתח בין יודקה וחברי הוועדה מייצג את המתח בין עולים חדשים ובין ילידי הארץ. עליונותם של ילידי הארץ באה לידי ביטוי ביחסם המתנשא. למרות שילידי הארץ והעולים

החדשים, הם בעלי אותה השתייכות אידיאולוגית, היחס לו זוכה העולה החדש, הוא יחס משפיל, מה שמאפיין את חוסר הקבלה בחברה הישראלית.

"פעם אדבר" / נעים עריידי

- השיר "פעם אדבר" מאת נעים עריידי מביע זעם ותסכול. מקור התסכול בחוסר היכולת לדבר.
- **בית א'** עוסק בתיאור מצוקתו של הדובר השירי, המצהיר שפעם הוא יידבר וישלם את המחיר שגובה דיבור זה. משתמע, שהיום נמנע ממנו לדבר, או שהמחיר שגובה הדיבור גבוה מידי. ללא מילים מתגנבת לשיר תחושה של פחד, הגבלות ואיסורים.
- **בבית ב'** פונה הדובר השירי לנמענים, ומבטיח להם שהוא יחשוף את כאבו: "את כל מה שטמון בשברי". הדובר השירי אינו מביע עמדה נחרצת, המילה "אם" מבטאת תחושה של חוסר ביטחון: רק אם: "ישבר לי אדבר". העירוב של ביטחון ושל העדר ביטחון, החובר לתחושת וודאות מסתייגת, חושף שניות בנפשו של הדובר: פחדים ורצון עז להביע את כאבו. שוב מתגנבת תחושה לא נאמרת של איזו הגבלה או חשש, השולטים בחייו של הדובר השירי.
- משלב לשוני של שפה גבוהה עם ביטויי סלנג מצויים בבית השני. "אם יישבר ליי" – ביטוי השאול משפת הסלנג. "אמר את כל שטמון בשברי" – ביטוי מטפורי המבטא כאב נשבר. משלב זה מבטא את מנעד התחושות, המאפיין את הדובר השירי כמו גם את שילובו בחברה הישראלית. הוא בקי בשפת הסלנג כמו גם בשפת השירה. השילוב התרבותי מדגיש את תחושת הזרות, הבאה לידי ביטוי בחוסר היכולת לדבר.
- **בבית ג'** הדובר השירי מביע עמדה נחרצת. הוא הגיע להחלטה לומר ודי.
- התסכול של הדובר השירי מבטא את המתח בין מגוון הזהויות. בעל הזהות האזרחית, במקרה זה, הדרוזי, אינו מרגיש שייך לחברה הישראלית, למרות הנשיאה המשותפת בנטל.

שאלה מספר 19

- על הנבחן להתחיל את תשובתו עם מבוא לנושא.
- המשברים האישיים בהם נתונות הדמויות הם לעיתים תולדה ישירה של מעגל ההשתייכות הלאומית. יש ואירועים המאיימים על תחושת ההשתייכות הלאומית מציפים מתחים בבית וגוררים משברים פרטיים.

הרומן "ארבעה בתים וגעגוע" / אשכול נבו

- הרומאן "ארבעה בתים וגעגוע" מאת אשכול נבו מציג אירוע המפוגג את תחושת השייכות הלאומית - רצח רבין. האירוע מציף מתחים בבית הפרטי ויוצר משברים אישיים.

- הרומן מציג את החברה הישראלית על הפסיפס החברתי המאפיין אותה. החברה ישראלית, לאחר רצח רבין ב-1995, היא חברה הטרוגנית, המורכבת מקבוצות השונות בהשתייכותן הלאומית, הדתית, העדתית והפוליטית.
- במרכז הרומן ארבעה בתים המטונימיים לטריטוריה, לבית הלאומי. הדמויות ברומן מייצגות קבוצות בחברה הישראלית המאפיינות באופן מטונימי את ההטרוגניות בחברה הישראלית. ארבעת הבתים הם:
 1. הבית של נועה ועמיר.
 2. הבית של סימה ומשה.
 3. הבית של אברם וגיינה.
 4. הבית של נחמה, ראובן ויותם אבינרי
 צאדק, פועל ערבי מזהה את בית משפחת זכיאן כבית אותו נטש בשנת 1948.
- הדמויות בכל בית מאפיינות באופן מטונימי את החברה הישראלית. כל בית מייצג קבוצה אחרת בפסיפס המרכיב את החברה הישראלית:
 - נועה ועמיר – צעירים אשכנזים
 - משה וסימה – דתיים וחילוניים
 - אברם וגיינה – עולים ותיקים מארצות ערב
 - ראובן, נחמה ויותם – משפחת השכול
 - צאדק – ערביי ארץ-ישראל שגורשו מבתיהם ב-1948
- רצח רבין משקף את השסע בחברה הישראלית. רצח רבין משפיע על חייהן האישיים של הדמויות ביצירה.
- פתיחת הרומן מתארת את התקווה לשלום, הבאה לידי ביטוי בבמה שמקימים בכיכר מלכי ישראל, לרגל עצרת התמיכה בשלום, במוצאי שבת. אבל תחושת האופוריה מתחלפת בתחושת שבר עמוק עם הירצחו של רבין.
- הוויית השבר, האבל והשכול ניכרת במעשיהן ובמחשבותיהן של כל הדמויות: צאדק, הפועל הערבי, המתבונן בחברה הישראלית כאויב וכאוהב, אומר: "מאז שיצחק רבין מת נדמה שהכל מתפרק". נועה ועמיר נוסעים לכנסת כדי לעבור על פני הארון, הם לא מצליחים להיכנס בגלל התור הארוך וחוזרים לביתם בנסיעה איטית ומדודה: "כולם נסעו ככה בימים שאחרי, בנימוס מופרז, כאילו באמצעות נהיגה נכונה הם מנסים לתקן איזה קלקול עמוק יותר".
- רצח רבין המפוגג את תחושת השייכות הלאומית מציף מתחים בבית הפרטי ומחדד משברים אישיים: למשל המתח בין סימה ומשה סביב נושא הדת, כמו גם המתח בין צאדק והחברה הישראלית בנוגע לשאלה "של מי הבית".
- הקשר בין הפרטי ללאומי בא לידי ביטוי באמצעות הדוד המתפוצץ כמטפורה.

מחזה "המורדים" / עדנה מזי"א

- במחזה "המורדים" מאת עדנה מזי"א מוצגים אירועים המשפיעים על תחושת השייכות הלאומית- המרד בבריטים ומלחמת ששת הימים. אירועים אלו גוררים משברים אישיים.
- המחזה "המורדים" פורש את תהליך השתנות הזהות הישראלית.
- דור המייסדים, מיוצג על ידי מרתה, שאול ויואל - בעלי זהות "הצבר".
- דור הבנים, מיוצג על ידי מיכאלה בעלי זהות "צבר" סדוקה.
- דור הנכדים, מיוצג על ידי יאלי שמאופיין על ידי האינדיבידואליזם של השכלול, כמי שהתפרק מכול האידיאולוגיות הגדולות.
- המחזה בנוי מסיפור מסגרת ומשני סיפורים פנימיים שהקשר בינם תמטי, טכני ועלילתי.
- **דור המייסדים**, המיוצג על ידי מרתה ויואל (הוריה של מיכאלה), אלמה (דודתה), שאול (המאהב של מרתה, מרד במנדט הבריטי למען עצמאות ישראל. דור זה הפנים את האתוס הציוני. יואל ושאול לא היו ילידי הארץ אך התאפיינו בזיקה בלתי-אמצעית לארץ (מוכנות לסכן חיים – החטיפה; הקרבה עצמית – ויתור על האהובה; אהבה – שאול אוהב את מרתה כמו את ארץ-ישראל השלמה).
- בשל מחויבותו למרד ולארץ ישראל השלמה, הוא נוטש את מרתה. האירוע שהשפיע על השתייכותו הלאומית הרחיק בינו ובין מרתה. על הריחוק הוא לא התגבר מעולם. בהווה הוא גבר מובס שלעולם לא התחתן ונשאר עירי ומתגעגע.
- **דור הבנים**, המיוצג על ידי מיכאלה, מרד במיתוס "מלחמת אין ברירה" הזיקה של דור הבנים לארץ נחלשה (חיים בלונדון, השתמטות מגיוס). דור הבנים קרא תיגר על הממלכתיות ועל העמדה הרשמית שחגגה את ניצחון מלחמת ששת הימים (סירוב ללחץ לבגין יד, להשתתף בטקסי ניצחון).
- מלחמת ששת הימים היא אירוע שהשפיעה על ההשתייכות הלאומית של מיכאלה. היא לא יכולה לאמץ לעצמה את העמדה השלטת ולחגוג על גופות של ערבים ללא נעליים. היא מרגישה לא שייכת לשמחת הניצחון על הערבים. הדרישה של הוריה להשתתף בחגיגות הניצחון העצימה את המתח בין מיכאלה לבין הוריה, שאמצו להם את העמדה הרשמית.
- **דור הנכדים**, המיוצג על ידי יאלי, מורד בכל האידיאלים בשם האינדיבידואליזם של השכלול. פעולת המחאה וקריאת התיגר באים לידי ביטוי בחוסר עניין בעבר ובמשפחה – ובהתמקדות בהווה, כאן ועכשיו. את יאלי לא מעניינת ההיסטוריה, וגם סיפורי הגבורה הקשורים בסבתו, אינם מושכים את תשומת לבו.
- מוטיב הסגריה מאפיין את יסוד המרד בכל דור ודור.

"ארץ התפוזים העצובים" / כנאפאני

- עקב יום הנאכבה, שהוא אירוע הקשור למעגל השייכות הלאומית, האב הזקן חווה משבר אישי. הוא מאבד תחושת שייכות, תחושת ביטחון ומוגנות. הריחוק מהטריטוריה מביא עימו תחושת יגון, פחד, תלישות, כמו גם העדר זהות עצמית.
- האב, שהגדיר את עצמו בזיקה לטריטוריה, ששייכותו לטריטוריה בנתה את תחושת הערך שלו, מאבד כל רצון לחיות עם עזיבתו את ארץ התפוזים. תהליך התדרדרותו בא לידי ביטוי באלם, בפסיביות, בתיאורי התנהגות לא מקובלים. כשהתבדתה תקוותו לחזור לארצו, הוא מאבד את החשק לחיות. הוא אינו מתפקד, מאיים בהתאבדות, שוכב חולה במיטתו, קודח מחרון. כמו התפוזים, מאבד האב את חיוניותו כשהוא ניתק מאדמתו.
- התפוזים מופיעים לאורך כל הסיפור, ומתוקף החזרה צוברים משמעות סמלית: בפתיחה, מופיעים תפוזים ממשיים: בנסיעתם ללבנון מבחין הילד בפרדסי התפוזים, במעבר הגבול קונות הנשים תפוזים והאב הושיט ידו לקבל תפוז. בהמשך, התפוז צובר משמעות סמלית נוכח תגובת הדמויות: הנשים לקחו תפוזים וייללו, האב הביט בתפוז: "ואחר כך פרץ בבכי כתינוק". התפוז מסמל עבורם את הארץ שעזבו, את הבית, את העבר, את מעמדה של המשפחה, את כבודו של האב, את תחושת הזהות. "בעיני אביך נצנץ זיווים של כל התפוזים שהשאיר ליהודים" - תמונה מטפורית זו ממחישה את עוצמת הקשר שחש האב לאדמתו.
- בסיום מופיע תפוז יבש ומצומק, המונח בסמוך לאקדח השחור של האב. התפוז היבש מסמל את האובדן ומאפיין את מצבו האומלל של האב שהורחק מאדמתו, ריחוק שצימק את חיוניותו והחליש את רצונו לחיות, מה שמתאפיין באופן מטונימי על ידי האקדח.
- הריחוק מהטריטוריה מוצג כחוויה טראומטית בעקבותיה האב מאבד את הטעם לחייו, בעקבותיה הילדים מאבדים את תמימות ילדותם: "הייתם מעורמים שם בדוחק, רחוקים מילדותכם, כפי שהייתם רחוקים מארץ התפוזים".

"אני רוצה למות על מיטתי" / יהודה עמיחי

- בשיר "אני רוצה למות על מיטתי" מאת יהודה עמיחי עומדת ברקע מלחמת העצמאות והמחיר שהיא גבתה בחיי אדם. אירוע זה מפוגג את תחושת השייכות הלאומית של הדובר השירי, המרגיש חוסר שייכות אל החברה הישראלית המיליטנטית ומנסח את מחאתו, מחאת היחיד.
- בניגוד לסיפורי המקרא המתארים את כיבוש הארץ על ידי יהושע כאירוע הרואי, מכוון מבחינת עיצוב האומה והזהות הלאומית, הדובר השירי מתאר בבית א' את הקרב על הגלגל כאירוע טרגי רב חללים. שדה הקרב הוא שדה קטל. אור הזרקורים מופנה לא אל הניצחון אלא אל המחיר הקטלני. המתים שוכבים על האדמה: "בערב ובשתי", כלומר, גוויות המתים מכסים את האדמה לאורך ולרוחב. המחאה על ערך המלחמה מתנסחת מתוקף עיוות הפתגם: "שתי וערב".

- בבית ב' מתנסחת מחאה נגד מיתוס "המעטים מול רבים", באמצעות הדגשת סבלו של "האני" המתייסר. "שמש דום בגבעון" אומר הדובר השירי בבית ג'. העיוות אינו מיקרי, הוא נושא עימו ביקורת נגד הלוחמניות. הביקורת מתחזקת כשהדובר השירי מכנה את שדה הקרב שדה רצח. המלחמה, ככל שתהיה צודקת, גובה קורבנות אדם הן מקרב הלוחמים והן מקרב האזרחים. הדובר השירי אינו נכסף למות במלחמה. הוא רוצה להגן על אשתו ולמות במיטתו.
- מיתוס שמשון הגיבור, שגבורתו בשערו, מנותץ בבית הרביעי מתוקף השוואה הנלעגת לדובר השירי. שמשון אבד את כוחו שנגזזו שערותיו, הדובר השירי מצא כוח כשגזזו את שערותיו וחיללו אותו. הפער יוצר אפקט קומי המלעיג על מיתוס הגבורה, שעליו חונכה החברה הישראלית. הפער חותר תחת ערך הגבורה ומחזק את ערך החיים: "אני רוצה למות על מיטתי" אומר הדובר השירי הרוצה למצות את חייו ולמות מוות טבעי.
- בבית המסיים, מנתץ הדובר השירי את מיתוס "מלחמת אין ברירה" בשם הנורמאליות. להבנתו: "אפשר לגור ולהסתדר ולרהט גם לוע ארי, אם אין מקום אחר". רצף הפעלים משדה לשוני של חיי שלוה קורא תגר על תפיסת: "אין דרך אחרת". אפשר להסתדר ולרהט אפילו מקום מסוכן כמו "לוע ארי", ולחיות בו חיי שגרה.
- השיר הוא שיר מחאה, הקורא תגר על ערך המלחמה כדרך חיים, ערך שולט בחברה הישראלית. המלה "אבל" החוזרת בבית השני, השלישי והחמישי לפני השורה: "אני רוצה למות במיטתי", מדגישה את אופיו של השיר כשיר מחאה. בניגוד לעמדה השולטת, הדובר השירי תובע להעמיד את ערך החיים מעל ערכים אחרים. קולו הוא קול יחיד, מינורי בהוויה השלטת: "כבר לא אכפת לי למות ביחידותי".
- מצוקתו, מצוקת היחיד, היא תולדה של המשבר האישי, הקשור בקשר סיבתי לאירוע שקעקע את תחושת ההשתייכות שלו למעגל הלאומי – מלחמת העצמאות.

נשיות וגבריות: ייצוגי מגדר בספרות

שאלה מספר 28

- על הנבחן להתחיל את תשובתו עם מבוא לנושא.
- ביטויים גלויים או סמויים של שליטה ושעבוד מאפיינים מערכות יחסים בין גברים ונשים. ביטויים אילו הם תולדה של יחסי כוח: אישה חלשה גבר חזק.

"בית הבובות" / הנריק איבסן

- במחזה "בית הבובות" מאת הנריק איבסן שזורים ביטויים של שליטה ושעבוד לאורך המחזה. בתחילת המחזה, הלמר, בעלה של נורה, שולט בנורה באמצעות תכתיבים נוקשים וזאת מתוקף היותו המפרנס והמרכז הנורמטיבי של הבית, שעל פיו ייפול דבר.

- לאחר מכן, נורה מרימה קול וקוראת תגר בתכתיבים המשעבדים ועוזבת את בית בעלה שהיה לה כבית בובות.
- "בית הבובות" של איבסן הוא מחזה מודרני, המנסח ביקורת על יחסי כוח במשפחה ומצדד בדבר זכותו של היחיד למימוש עצמי. במרכז ניצבת דמותה של נורה, העוברת תהליך של העצמה ועוזבת את בית בעלה שהיה לה כבית בובות.
 - המחזה פותח במילה "החביאני": נורה מבקשת מהמשרתת שתחביא מהילדים את המתנות שקנתה להם לחג המולד. שימוש במילה זאת מרמז על הכזב המאפיין את מערכת היחסים בין נורה ובין בעלה. נורה הסתירה מבעלה את העובדה שלוותה כסף כדי לממן חופשה שהייתה חשובה לבריאותו, וכן את העובדה שכדי להשיג את ההלוואה זייפה את חתימת אביה. בכך הפרה נורה את החוק, שאל לה לאישה ליטול הלוואה בלא ידיעת בעלה. נוסף על כך היא עברה עבירת זיוף. מבחינת העולם הפטריארכלי, שקבע חוקים אלה, נורה נתפסת כעבריינית. בהתאם לתפיסתה, המעשה הוא מעשה נאצל. רק כשחברתה כריסטינה מגיעה, נורה מספרת על מעשיה בגאווה.
 - כל המערכה הראשונה רוויה בביטויים גלויים של שליטה ושעבוד מצד הלמר, מה שמנסח את עליונותו של הלמר: הלמר שולט בה באמצעות הכסף שבידו, הלמר משתיק אותה, אוסר עליה לאכול עוגיות מקרוני.
 - למעשים שנורה עשתה יש השלכות בהווה. היא עומדת מול איומי סחיטה. המלווה קרוגסטאד מאיים לחשוף את סודה אם לא תדאג לכך שלא יפוטרו מעבודתו. היא מנסה להתמודד מול איומים אלה בתחנונים. היא מתחננת בפני בעלה שלא יפטר את קרוגסטאד, אך בעלה אינו נענה להפצרותיה.
 - חוסר ההצלחה לשכנע את הלמר לחזור בו מהחלטתו לפטר את קרוגסטאד מוביל למימוש איום הסחיטה. מכתב הסחיטה המונח בתיבת המכתבים ממוטט את נורה מבחינה רגשית: "אנחנו אבודים" היא זועקת. היא מנסה למנוע מהלמר להגיע אל תיבת המכתבים כדי להרוויח זמן ולמצוא פתרון לסיבוך. נורה רוקדת את ריקוד הטרנטלה ומבקשת מהלמר שידריך אותה. הריקוד הוא נקודת השפל שאליו יורדת נורה. היא אינה מסוגלת לשוחח עם בעלה באופן גלוי, ובעזרת מניפולציות מרחיקה אותו מתיבת המכתבים. הלמר אינו חש בעוצמת פחדיה ומשייך אותם לחרדות הקשורות לאיכות הריקוד.
 - במהלך הריקוד, הלמר מדריך אותה כיצד לרקוד. כאן עולה ביטוי גלוי של שליטה: הפחד של נורה מלחשוף את האמת הוא ביטוי לשליטתו הסמויה של הלמר בחייה.
 - מתוך נקודת השפל הזאת מתחברת נורה אל קולה הפנימי. במהלך הריקוד היא נשמעת לעצמה, רוקדת על פי הקצב שהיא מכתובה ומתעלמת מהוראותיו של הלמר: "ככה זה צריך להיות" היא אומרת.
 - בדיאלוג הסיום עולה חוסר רגישותו של הלמר. כאשר הוא מגלה את מכתב הסחיטה, הוא מקלל את נורה ומאשים אותה בהרס האושר הזוגי. נוכח חוסר הרגישות וקריאת ה"ניצלתי" שלו, כשמגיע המכתב המבטל את איום הסחיטה, מתפכחת נורה ומחליטה לעזוב את בית בעלה. הלמר מנסח ביטוי גלוי של שליטה ושעבוד, כאשר הוא אוסר עליה

לעזוב, אך נורה משתחררת מתכתיביו, מכוננת עצמה בסובייקט ועוזבת כדי לבחון מי צדק: "אני או החברה".

"בדרך לסיידר סיטי" / סביון ליברכט

- בסיפור "בדרך לסיידר סיטי" מאת סביון ליברכט עולים ביטויים גלויים וסמויים של שליטה ושיעבוד בכל אינטראקציה בין חסידה לבנה ובעלה. חסידה הררי היא מושא ללעג משעבד ומשפיל מצד שניהם. במהלך המסע ברחבי ארה"ב, היא חווה תובנות, המאפשרות לה להשתחרר ולקנות שליטה על חייה.
- העלילה היא עלילה של התפכחות והתעצמות פנימית. הפתיחה מציגה את חסידה, אישה מושפלת ונלעגת, המקבלת בשתיקה את יחס המתנשא ותכתיביהם של בנה ובעלה.
- חסידה, בעלה יחיאל ובנה יובל, יצאו למסע ברחבי ארה"ב. למרות שהקשר בין האב לבן לא היה מעולם קשר הדוק וחם, מרגע שהגיעו לשדה התעופה, חברו הבן והאב בברית גברית נגד האם האישה-חסידה. הם הרבו ללעוג לה, הם שעטו קדימה באתרי התיירות והשאירו אותה מאחור, הם נטשו אותה לזמן רב בבית המלון, כדי לצפות בתחרות רודאו.
- ההווה הסיפורי מתחיל כשנשבר ציר הגלגל של מכוניתם השכורה. הבעל והבן צועדים לעבר משרד הנסיעות כדי לארגן מכונית חלופית. חסידה נשארת מאחור מתנשפת, מתאמצת להשיג אותם. בעלה ובנה מתרחקים ממנה בצעידה מהירה, אין להם סבלנות לחכות לה. הם לועגים לה על איטיותה וכועסים עליה שהיא מעכבת אותם. המרחק הפיסי שנפער בינם מטונימי למרחק הרגשי.
- חסידה, נוכח היחס המתנכר, מרגישה בודדה, נפחדת ורדופה. עולמה הנפשי מתואר באופן מטונימי באמצעות זיכרונותיה. היא נזכרת בפרח נר הלילה שהראה לה סבה שמת. זיכרונות הבדידות והעצב הקשורים למות סבה מאפיינים את מצבה הנפשי הנוכחי. ככלל, חסידה אינה מגיבה לדברי הלעג וההתנשאות המופנים אליה מצד בנה ובעלה אך, לעיתים, היא מתפרצת באופן בלתי נשלט.
- הביטויים הגלויים של השליטה והשעבוד הם בעצם הלעג, ההולך ומתעצם במהלך הנסיעה לעבר העיר סיידר סיטי.
- בני משפחת הררי נוסעים ברכב השייך לחברת ההשכרה לעיר סיידר סיטי, שם מצפה להם מכונית חלופית. בדרך יעצרו בסיידר סיטי לחניית ביניים. מצטרפים אליהם לנסיעה בני משפחת חדאד: זוג צעיר עם תינוק, ערבים ממזרח ירושלים.
- המתח בין משפחת הררי ומשפחת חדאד הולך ומתגבר והוא בא לידי ביטוי בשתיקה רועמת. אי הנוחות של יחיאל הררי באה לידי ביטוי בהרעת כף הרגל. חסידה עצמה עוקבת בדאגה אחר תגובות הנוסעים, כשהיא חוששת מעימות. הדאגה של חסידה היא הביטוי הסמוי לשליטתו של יחיאל הררי.
- במהלך המסע חווה חסידה תובנות המאפשרות לה להתנגד לתכתיבי בעלה והיא קונה שליטה על חייה וממשיכה במסע לבדה.

- אפשר לענות גם על הסיפור : "מרתה תמתי עד נצח"-רות אלמוג
- "כריתות"- דבורה בארון

"פרוטרט של אישה" / אסתר ראב

- בשיר "פרוטרט של אישה" ביטוי גלוי של שליטה ושעבוד בקריאה ראשונה. בקריאה אירונית מתנסחת קריאת תגר על שליטה ושעבוד גברי מתוקף : "ראשית חוכמה"
- בקריאה אחרת, ניתן להבחין בנימה אירונית. האירוניה מושגת באמצעות החזרה על הצירוף "ראשית חוכמה". יחסי הגבר והאישה מוצגים על כל חוסר השוויון שבהם, ואין בכך כל חוכמה. בקריאה ראשונה, נדמה שהשיר מחזק תפיסות מקובלות, אך האירוניה מקעקעת תפיסות אלו.

שאלה מספר 29

- על הנבחן להתחיל את תשובתו עם מבוא לנושא.
- מצוקה, סבל, אובדן ואפילו מוות- הם המחירים שמשלמים נשים וגברים עבור ציות לנורמות מגדריות, המנסחות עליונות גברית ונחיתות נשית. סדר חברתי זה, מעצב יחסי כוח, תפיסות מוטות ומעוותות כלפי נשים ומוסכמות הכובלות, נשים לביתן.
- במחזה "בית הבובות", מוצגת דמותה של נורה, המצייתת לנורמות המגדריות, המנסחות עליונות גברית, אך מטולטלת ע"י דחף פנימי לפעול על פי הבנתה ושיקול דעתה. הקונפליקט בין הציות למוסכמות, לבין הדחף למימוש עצמי מוכרע, כשנורה עוזבת את בית הבובות. הלמר, יציר הפטריארכיה, מאבד את אשתו האהובה בשל הציות לנורמות החברתיות.
- בסיפור הקצר "כריתות", הנשים המגורשות מצייתות לחוקי הגירושין המאפשר לגבר לגרש אשה שמאס בה או אשה עקרה. האשה השנואה משלמת עבור הציות במוות רגשי. האשה העקרה מתמוטטת ומשלמת עבור הציות בחייה.
- בשיר "סינדרלה במטבח", גיבורת השיר מצייתת לנורמות החברתיות והמגדריות אשר דורשות ממנה להפנים את ערך הביתיות. היא רוצה למרוד בנורמות אלו, לצאת מזירת המטבח אך היא מוותרת ומשלמת מחיר בכך שהיא מעולם לא משיגה את עצמאותה ואת השינוי לו היא כה כמהה.

המחזה בית הבובות / הנריק איבסן

- המחזה פותח במילה "החביאיי": נורה מבקשת מהמשרתת שתחביא מהילדים את המתנות שקנתה להם לחג המולד, ומחביאה מבעלה את עוגיות המקרון. נורה הסתירה מבעלה את העובדה שלוותה כסף, כדי לממן חופשה שהייתה חשובה לבריאותו, וכן את העובדה שכדי להשיג את ההלוואה זייפה את חתימת אביה. בכך הפרה נורה את החוק שאוסר על אישה ליטול הלוואה בלא ידיעת בעלה. נוסף על כך היא ביצעה עבירת זיוף.

- בכך, נורה למעשה מסרבת לציית לנורמות המגדריות הקובעות כי על הגבר במשפחה, ורק עליו, מוטלת האחריות הכלכלית.
- קרוגסטאד, שהלווה לנורה את הכסף, מאיים עליה שיחשוף את סודה אם לא תדאג לכך שלא יפוטר מעבודתו. היא מתחננת בפני בעלה שלא יפטר את קרוגסטאד, אך בעלה אינו נענה להפצרותיה, וקרוגסטאד כותב מכתב להלמר, בו מתאר את מעשיה של נורה. נורה מנסה למנוע מהלמר להגיע אל תיבת המכתבים כדי להרוויח זמן ולמצוא פתרון לסיבוך. היא רוקדת את ריקוד הטרנטלה ומבקשת מהלמר שידריך אותה.
- במהלך הריקוד, נורה פועלת על פי דחף פנימי ומחליטה לרקוד על פי שיקול דעתה, על אף תיקונו של הלמר. בסיום הריקוד, היא מציבה את עוגיות המקרון באופן גלוי על השולחן.
- חוסר רגישותו של הלמר כאשר הוא מגלה את מכתב הסחיטה, וקריאת ה-"ניצלתי" שלו, כשמגיע המכתב המבטל את איום הסחיטה, גורמים לה להתפכח. נורה מגיעה למודעות מגדרית. היא רואה את חייה באור חדש.
- נורה היטלטלה בין שני כוחות נפש: ציות לנורמות ודחף למימוש עצמי. נורה מכריעה באומץ כשהיא מחליטה לממש את עצמה כיצור אנושי. היא עוזבת את בית בעלה ומשלמת מחיר יקר – נטישת ילדיה. עוצמתה של נורה, המסבירה את השינוי שחוותה, נרמז באמצעות הניגודים המאפיינים אותה. ניגודים אלו מצביעים על קיום כוחות נפש העשויים לצאת מן הכוח אל הפועל.
- נורה מותירה מאחוריה גבר מובס, המחכה לנס, ונאלץ להתמודד עם אובדן אשתו עקב ציות לנורמות המגדריות.

כריתות/ דבורה בארון

- הסיפור פותח באמירה כוללת על גורלן של הנשים הגרושות. בטכניקה של צמצום השקף מגוללת המספרת את גורלן של שתי נשים גרושות, המייצגות את כלל הנשים המגורשות: האישה העקרה והאישה השנואה, שבעלה הפסיק לאהוב אותה. שני הנשים הפנימו את הביתיות כנורמה מגדרית. עם הגירושין חרב עליהן עולמן. עקב הציות לנורמות המגדריות, הן משלמות מחיר יקר- הן מאבדות את תחושת הזהות שלהן, את מעמדן החברתי, את הביטחון הכלכלי.
- האישה השנואה כואבת את הניתוק מהגבר (האולר כמטונימיה, מוטיב החושך), ומשתדלת לפרנס את עצמה ואת ילדיה באמצעים המגבילים של העיירה היהודית, שעה שהיא נרתמת לעבודה חדשה הלא מתגמלת. בביתה היא בוכה על מר גורלה, כואבת את הפירוד, מתגעגעת לגבר שהיה מרכז חייה – ומתמוטטת רגשית כשמתברר לה שבעלה התחתן עם אישה אחרת ולשניים ילד משותף (תמונה מטפורית של האדמה המתמוטטת תחתיה).
- האישה העקרה זלטה נכנעת לנסיבות חייה מתוך כאב (הדימוי לשור המובל לטבח). עם גירושה היא הולכת ודועכת (היללה, הפסיביות, מוטיב האש).
- שתי הנשים מפנימות את הנורמות החברתיות והמגדריות של ביתיות, המשמרת עליונות גברית, מפני שהגבר מהווה המפרנס העיקרי והוא מתפקד כמרכז הנורמטיבי של הבית.

האשה מגדירה את זהותה בזיקה אל הגבר. כתוצאה מכך, האשה השנואה מתה מוות רגשי, הבא לידי ביטוי באומללות קיומית. האשה העקרה מאבדת את הרצון לחיות עד כדי מוות פיזי.

- הכעכנית המנסחת קריאת תיגר על הסדר החברתי גם משלימה עמו ומבקשת בסך הכל חמלה, נוכח המציאות הקשה הנתפסת כחלק בלתי-נפרד מעולמנו.

"סינדרלה במטבח" / דליה רביקוביץ

- במרכז השיר מוצגת סינדרלה מודרנית, אישה עכשווית, מודעת, השוקלת את דרכה, המתכננת מלחמה נגד הסדר החברתי שקבעה הפטריארכיה וחולמת על שינוי. היא רוצה להפסיק לציית לנורמות החברתיות, לנטוש את הביתיות, להיפרד מדרך חייה הנוכחית ולעזוב את המטבח כדי לצאת לעולם הגדול ולממש את עצמה כסובייקט. מחשבותיה נושאות אותה למרחקים בלתי-משוערים ובלתי-מוסברים. היא מדמינת מסביבה עיגול, כמו חוני המעגל, וכמוהו מחכה לנס שיביא אותה למקום אחר. בדמיונה היא רואה מראות מרהיבים, חיים אחרים. היא מרגישה לחץ בחזה וצורך לעשות מעשה שישנה את חייה. היא מכריזה מלחמה על כאן ועכשיו, על גורלה כאישה – ולא עושה דבר, רק נרדמת.
- התשתית האגדתית של סיפור סינדרלה בונה את אומללותה של הגיבורה, אך גם עומדת בניגוד לרוח היצירה ומעצבת את סינדרלה המודרנית כדמות שאינה מחכה להיגאל על ידי גבר, אינה רוצה להיות אובייקט מיני, בעלת חירות דעת ומודעות.
- השיר רווי ניגודים: כאן ועכשיו מול פעם, מציאות מול דמיון, זירת הבית מול העולם שבחוץ. הניגודים מעצבים את המלחמה הפנימית בגיבורה.
- האמירות האירוניות מדגישות את מצבה הבלתי-אפשרי של הגיבורה. "שעותיה הטובות של סינדרלה עברו שם למטה במטבח"; שעותיה הטובות של סינדרלה מהאגדה עברו עליה בנשף, לא במטבח. ההפרדה הגרפית והחריזה מדגישים את תסכולה של האישה המודרנית. החזרות מדגישות את עולמה הנפשי העשיר. ההרמוז לישעיהו ממחיש את חוסר רצונה של סינדרלה המודרנית להיות אובייקט מיני.
- אפשר לפרש את השיר כמתאר וויתור ואפשר לפרשו כמתאר וויתור זמני. כך או כך, יש כאן ניסיון למרוד בנורמות החברתיות והמגדריות, גילוי יוזמה אקטיבית ובכך הטלת ספק בנחיתות נשית מולדת.
- בכך שהגיבורה מוותרת על המרד, וממשיכה לציית לנורמות החברתיות, היא נותרת במטבח ממנו היא כה רצתה לפרוץ, ומשלמת מחיר על כך שהיא מעולם לא חווה את השינוי לו היא כמהה ולא זוכה לעצמאותה.